

**Ἐρευνῶντες τὴν Ἐκκλησιαστικὴν
Λειτουργικὴν Παράδοσιν**

12

**Ἡ Ἀκολουθία
τῆς Ἱερᾶς Προθέσεως
ἢ Προσκομιδῆς**

**Θέματα Ἱερατικῶν Συνάξεων
Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὠρωποῦ καὶ Φυλῆς
Σύναξις IB': 24ῆ Ἀπριλίου 2026 ἐκ. ἡμ.**

Περιεχόμενα

Ἡ Ἀκολουθία τῆς Ἱερᾶς Προθέσεως ἢ Προσκομιδῆς

- α.** Πρωτοπρεσβ. Ἀθαν. Δ. Κατζιγκᾶ, Ἀκολουθία τῆς Ἱερᾶς Προθέσεως ἢ Προσκομιδῆς, σελ. 23-25, ἐκδόσεις «Μυγδονία», Α΄ ἔκδ. 1999. .... **1**
- β.** Ἀγαπίου Ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου Μοναχοῦ, Πηδάλιον, σελ. 681-682, ἐκδόσεις «Παπαδημητρίου». **4**
- γ.** Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, σελ. 38-42, ἐκδόσεις «Παπαδημητρίου», ἐν Ἀθῆναις 2021. .... **6**
- δ.** Ἰ. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, ἀριθμ. 180, τ. Β΄, σελ. 171-176, ἐκδοσις δευτέρα, Θεσσαλονίκη 1975. .... **7**
- ε.** Ἰ. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, ἀριθμ. 242, τ. Γ΄, σελ. 110-111, Θεσσαλονίκη 1976. .... **11**
- ζ.** Ἰ. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, ἀριθμ. 41, τ. Α΄, σελ. 81-82, ἔκδ. τοῦ Περιοδικοῦ «Ἐκκλησία», Ἀθῆναι 1967. .... **13**

Εἶδησις

Εἰς τὸ ἐπόμενον τεῦχος, ὑπ' ἀριθμ. 13, τῆς παρουσίης Σειρᾶς, θὰ περιέχεται ἡ πλήρης *Διάταξις-Ἑρμηνεία* τῆς Ἀκολουθίας τῆς Ἱερᾶς Προθέσεως ἢ Προσκομιδῆς.

Διανέμεται Δωρεὰν γιὰ τὸ Ποιμαντικὸ Ἔργο τῶν Ἱενοριῶν

Ἔκδοσις α' - Ἀπρίλιος 2026

- © Ἱερά Μητρόπολις Ὁρωποῦ καὶ Φυλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γνησίων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν Ἑλλάδος.
- Διεύθυνσις: Θρασυβούλου 88 (Δημοτικὴ Ἐνότης Φυλῆς), Τ.Κ. 133 51, Τ.Θ. 108, ΦΥΛΗ - ΕΛΛΑΣ.
  - Ἀριθμ. Τηλεφ.: 210 2487388. • Τηλεαντίγραφα (Telefax): 210 2487389.
  - Ἰστότοπος εἰς τὸ Διαδίκτυον: www.imoph.org
  - E-mail: mitropolis-orfyl@imoph.org

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΠΡΟΘΕΣΕΩΣ
᾿Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗΣ

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Δ. ΚΑΤΖΙΓΚΑ

Α' Έκδοση 1999

α

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΜΥΓΔΑΛΙΑ"

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ,
(Φιλοθέου Κοκκίνου)

ἐν ἣ καὶ τὰ διακονικά, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου μου δεσπότη Ἡρακλείας κὺρ **Φιλοθέου**, ὅτε ἐχορημάτιζεν ἡγούμενος ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁσίᾳ καὶ εὐαγγελίᾳ μονῇ τῆς Λαύρας τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ ᾿Αθωνι, ὅπου καὶ ταύτην συνέθηκε:

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

- Προσκομιδὴ καλεῖται ἡ προετοιμασία ὅλων ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴ θεία Λειτουργία καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν Δώρων στὴν Ἁγία Τράπεζα γιὰ τὴν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας, ἐνῶ **Πρόθεση** εἶναι **ὁ τόπος** πάνω στὸν ὁποῖο προτίθενται καὶ προετοιμᾶζονται τὰ προσκομιζόμενα Δῶρα.
- Ἡ ἀκολουθία τῆς Προσκομιδῆς σήμερα τελεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξη τῆς θείας Λειτουργίας καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ᾿Ορθρου.

• Ἡ Προσκομιδὴ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ἐτελεῖτο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας καὶ ἀπ' εὐθείας στὸ Θυσιαστήριο. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Κατηχομένων, οἱ πιστοὶ προσέφεραν τὰ δῶρα τους, τὰ ὁποῖα οἱ Διάκονοι παρελάμβαναν καὶ τὰ μετέφεραν στὸ Θυσιαστήριο.

• Ἐκεῖ ξεχώριζαν ὅσα χρειάζονταν, προκειμένου νὰ τελεσθεῖ ἡ θεία Λειτουργία.

• Ἡ κανονικὴ καὶ ἀρχικὴ θέση τελέσεως τῆς Προσκομιδῆς ἦταν ἡ στιγμή μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Κατηχομένων καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Εἰσοδοῦ.

• Στὴ συνέχεια ἡ Προσκομιδὴ μετατίθεται καὶ τελεῖται κατὰ τὴν ψαλμωδία τῶν ἀντιφώνων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, προκειμένου νὰ καλυφθεῖ ὁ χρόνος πού χρειάζονταν γιὰ τὴν Προσκομιδὴ, εἰσήχθησαν σταδιακὰ στίς βυζαντινὲς λειτουργίες τὰ ἄλλα δύο ἀντίφωνα, τὸ α' καὶ τὸ β'.

• Ἀργότερα ὅμως, πιθανώτατα γιὰ λόγους πρακτικούς, ἡ Προσκομιδὴ καθιερώθηκε νὰ τελεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξὴ τῆς θείας Λειτουργίας.

• Τελικὰ τὴν ἀρχικὴ θέση τῆς Προσκομιδῆς κατέλαβε ἡ Μεγάλῃ Εἰσοδος, δηλαδή ἡ μεταφορὰ τῶν προετοιμασμένων Δώρων ἀπὸ τὴν Πρόθεση στὴν Ἁγία Τράπεζα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτόν καὶ ἡ εὐχή, πού ἀναγιγνώσκεται μετὰ τὴν ἀπόθεση τῶν Τιμίων Δώρων στὴν Ἁγία Τράπεζα, ἔμεινε ὡς συνέχεια τῆς ἀρχαίας πράξης καὶ λέγεται μέχρι καὶ σήμερα Εὐχὴ τῆς Προσκομιδῆς.

• Κατὰ τὸ 14ο αἰῶνα ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας δικαιολογεῖ θεολογικὰ καὶ ἀλληγορικὰ τὴ μεταθέση τῆς Προσκομιδῆς στὸ σημεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξὴ τῆς θείας Λειτουργίας. Λέγει ὅτι ἡ ἱεροπραξία τῆς Προσκομιδῆς ἀναφέρεται σὲ ἀποκλειστικὴ πρᾶξὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, πού προσφέρονται στὸν Θεό ὡς Δῶρα, γιὰ νὰ καθγιαστοῦν ἀργότερα στὴ θεία Λειτουργία σὲ Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ. Τὴν παρουσιάζει δὲ ὡς πρόγευση

τῆς θυσίας, πού τελεῖται μέσα στή θεία Λειτουργία. • Όλα δέ ὅσα λέγονται καί τελοῦνται στήν Πρόθεση ἔχουν, κατά τόν Καβάσιλα, σημασία συμβολική.

• Σύμφωνα μέ τή γνώμη μερικῶν ἢ Προσκομιδῆ εἰκονίζει τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου, γι' αὐτό καί μέσα στήν κόγχη ἀπεικονίζεται ἡ "Άκρα Ταπείνωση, ἐνῶ κατ' ἄλλους εἰκονίζει τή Γέννηση, γι' αὐτό καί σ' αὐτήν ὑπάρχει ἡ εἰκόνα τῆς Γεννήσεως καί θεωρεῖται ἡ κόγχη τῆς Προθέσεως ὡς τὸ σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ.

• Ορθότερος φαίνεται ὁ πρῶτος συμβολισμός, γιατί ὅλα ὅσα λέγονται κατά τήν ἀκολουθία τῆς Προσκομιδῆς ὑπενθυμίζουν τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου καί ὄχι τή Γέννησή Του.

25

* * *

Ἄναφοραὶ σχετικαὶ μὲ τὴν Ἱερὰν Πρόθεσιν εἰς προηγούμενα τεύχη τῆς παρούσης Σειρᾶς

Τεύχος 4ον, § Α': Ἡ χρῆσις τοῦ σπόγγου εἰς τὴν Ἱερὰν Πρόθεσιν.

Τεύχος 6ον, § Α': Ἱερὰ Πρόθεσις. Τάξις ἐνάρξεως.

Τεύχος 9ον, § Δ': Ἡ Εὐλόγησις τῆς Ἱερᾶς Προθέσεως.

Τεύχος 11ον, § Α', Β', Γ'.

ΕΙΣ ΔΟΣΑΝ
ΠΑΤΡΟΣ ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΘΕΟΥ

ΠΗΔΑΛΙΟΝ

ΤΗΣ ΝΟΗΤΗΣ ΝΗΣΟΣ
ΤΗΣ ΜΙΑΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ
ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΣΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΗΤΟΙ

ΑΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΙΕΡΟΙ ΚΑΙ ΘΕΙΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΕΡΗΜΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΤΩΝ ΤΕ ΚΑΙ
ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΝΟΧΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΜΕΡΟΣ ΘΕΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΕΛ-
ΛΗΝΙΣΤΙ ΜΕΝ ΧΑΡΙΝ ΑΣΙΟΠΗΤΙΑΣ ΕΚΤΙΘΕΜΕΝΟΙ ΔΙΑ ΔΕ ΤΗΣ
ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑ-
ΑΓΓΛΩΝ ΤΩΝ ΑΛΙΟΤΕΤΕΡΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΟΙ

ΑΓΑΠΗΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΔΕΛΦΑΝΔΡΕΙΑΣ.

β

ΚΑΝΩΝ Η΄.

Τὰ προσφερόμενα εἰς λόγον θυσίας, μετὰ τὰ ἀναλισκόμενα εἰς τὴν τῶν Μυστηρίων χρείαν, οἱ Κληρικοί διανεμέσθωσαν, καὶ μῆτε κατηγούμενος ἐκ τούτων ἐσθιέτω, ἢ πινέτω, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ Κληρικοί, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς πιστοὶ ἀδελφοί.

68f

● Σημειώσαι, ὅτι διὰ τὸ νὰ γένη **δ** λόγος ὁ περὶ προσφορῶν σαφὴς καὶ διακεκριμένος, πρέπει νὰ διαιρέσωμεν εἰς τρία ὅλας τὰς προσφορὰς ὅπου προσφέρονται παρὰ τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, **Α** εἰς τὴν Προσφορὰν ἐκείνην, ἀπὸ τὴν ὅποιαν εὐγαίνει ὁ Ἀμνὸς, ἥτις καὶ προσφορὰ κυρίως ὀνομάζεται κατὰ τὸ Εὐχολόγιον, καὶ ὑψωθείς προσφορὰ, κατὰ τὸν Ἐ. Νικολάου (ἴσως διατὶ ὑψοῦται ὁ ἐξ αὐτῆς ἅγιος Ἄρτος, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ κοινωνικοῦ, ἢ καὶ διὰ τί αὕτη μόνη ἀπὸ τὰς ἄλλας ὑψοῦται, ἦτοι τιμᾶται, διὰ τὸν ἐξ αὐτῆς ἐκβαλλόμενον Ἀμνόν), ὡς λέγει ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ αὐτοῦ Κανόνος καὶ ὁ Βαλασμὼν, καὶ τῆς ὁποίας τὰ περισεύσαντα κλάσματα ἀντίδωρον ὀνομάζεται, τύπον ἐχούσης τοῦ παρθενικοῦ σώματος, κατὰ τὸν Ἄγιον Γερμανόν. **Β** εἰς τὰς τέσσαρας ἄλλας προσφορὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐγαίνει ἡ μερὶς τῆς Θεοτόκου, αἱ μερίδες τῶν ταγματῶν τῶν ἁγίων, αἱ μερίδες τῶν ζώντων, καὶ αἱ μερίδες τῶν κεκοιμημένων, τὰς ὁποίας ταύτας τέσσαρας, σφραγίδας ὀνομάζει τὸ Εὐχολόγιον, ὧν τὰ περισεύματα ἔτι ἀντίδωρον, ἀλλὰ παζημάδι κοινότερον ὀνομάζονται παρὰ τῶν ἐν τῷ ἁγίῳ Ὁρει Πατέρων, καὶ εἰς χωριστὸν δίσκον βάλονται ἀπὸ τὸν δίσκον τοῦ ἀντιδώρου, καὶ μετὰ τὸ ἀντίδωρον τρώγονται, καὶ

Γ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιλοίπους προσφορὰς, αἱ ὁποῖαι προσφέρονται μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς δῶρα, ἢ καὶ ἐμβάζονται καὶ μετὰ εἰς τὸ ἄ-

γιον βῆμα, μερίς δὲ κάμμία δὲν εὐγαίνει ἀπὸ αὐ-
 τὰς, οὔτε Ἁγίων, οὔτε ζώντων, οὔτε κεκοιμημέ-
 νων. | Τούτων οὕτως εἰρημένων, λέγει ὁ ἐ. τοῦ Νι-
 κολάου, ὅτι τὰ μὲν κομμάτια ὅπου περισσεύουν ἀπὸ
 τὴν ὑψωθείσαν προσφορὰν, ἦτοι τὰ μὲν ἀντίδωρα
 πρέπει νὰ τρώγονται μόνον μέσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν,
 ἕως ὅπου ὄλα νὰ ἐξοδευθοῦν, τὰ δὲ κομμάτια ὅπου
 περισσεύουν ἀπὸ τὰς ἄλλας τέσσαρας προσφορὰς,
 ἦτοι τὸ λεγόμενον παζημάδι νὰ τρώγονται μονα-
 χὰ, καὶ μὲ ξεχωριστὸν τρόπον, καὶ ὄχι νὰ τρώ-
 γωνται ὁμοῦ μὲ γάλα, καὶ τυρὶ, καὶ ὀψάρια ὡς ὁ
 κοινὸς ἄρτος, καθὼς χωριστὰ τρώγονται καὶ ἐν τῷ
 Ἁγίῳ Ὄρει μετὰ τὸ ἀντίδωρον, ὡς εἶπομεν. Αἱ δὲ
 ἄλλαι προσφοραὶ ὅπου περισσεύουν, ἀπὸ τὰς ὁ-
 ποίας κάμμία μερίς δὲν εὐγῆκεν εἰς τὰ Μυστήρια,
 αὐταὶ τρώγονται εἰς τὰ ὀσπήτια τῶν Ἱερῶν.

- πρέπει λοιπὸν, ὡς εἶπομεν, οἱ μὲν λαϊκοὶ τοιαύτας
 προσφορὰς νὰ προσφέρουσιν εἰς τὸν Θεόν, οἱ δὲ Ἱε-
 ρεῖς νὰ διαλέγουσι πέντε τὰς πλέον καλητέρας, καὶ
 αὐτὰς νὰ μεταχειρίζονται εἰς τὰ θεῖα Μυστήρια.
- Ὅχι καὶ δὲν εἶναι πέντε, τὸ ὀλιγώτερον ὀλιγώτε-
 ρον δύο προσφορὰς πρέπει νὰ ἔχουν, καὶ ἀπὸ μὲν
 τὴν μίαν νὰ ἐκβάλλωσι μόνον τὸν ἁμνὸν καὶ ὄχι
 ἄλλο, ἀπὸ δὲ τὴν ἄλλην ἔχουσαν σφραγίδας τέσ-
 σαρας, νὰ ἐκβάλλωσι τὰς μερίδας τὰς ἄλλας, κα-
 θὼς καὶ εἰς τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔτσι
 μὲ δύο προσφορὰς λειτουργοῦν (καὶ ὁ ἐ. τοῦ Νι-
 κολάου εἰς δύο τὰς προσφορὰς ἐδιείρεσεν ἀνωτέ-
 ρω) • μὲ μίαν δὲ προσφορὰν νὰ μὴ λειτουργῇ τι-
 νας Ἱερεῖς, οὔτε ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν νὰ ἐκ-
 βάλλῃ τὸν ἁμνὸν καὶ τὰς μερίδας, διὰ τὴν ἡ προ-
 σφορὰ σημαίνει τὴν κοιλίαν τῆς Θεοτόκου, κατὰ τὸν
 ἅγιον Γερμανὸν, ἡ δὲ Θεοτόκος ἓνα μονογενῆ Υἱὸν
 ἐγέννησε, καὶ ὄχι ἄλλον τινά • διὸ ἔτσι καὶ ἀπὸ μίαν
 προσφορὰν ἓνας μονογενῆς ἁμνὸς πρέπει νὰ εὐγαίνῃ καὶ
 ὄχι καὶ ἄλλων μερίδες.

ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ

ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΣΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Υ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ἀπὸ τὸ 1896

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ „βκα“ - 2021

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Γνωμένης οὕτως ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ
καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὁρει τοῦ Ἄθωνος

38

ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΜΕΓΑ

Καὶ ποιεὶ ὁ Ἱερεὺς εὐλογητόν

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἶτα λαμβάνει ὁ Ἱερεὺς ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν
προσφοράν, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ τὴν ἁγίαν λόγχην καὶ σφραγιζὼν
μετ' αὐτῆς τρίτον ἐπάνω τῆς σφραγίδος τῆς προσφοράς
λέγει:

Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἐκ τρίτου.

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΗΣ Θ. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

39

Καὶ λαβὼν ἐν ταῖς χειρὶ τὴν πρῶτην σφραγίδα λέγει:

Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῆς ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου
Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἧς

40

ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΜΕΓΑ

Εἶτα λαβὼν β' σφραγίδα καὶ αἶρων μερίδα μίαν ἐξ αὐτῆς,
τίθησιν αὐτὴν ἐν τῷ ἀριστερῷ μέρει τοῦ ἁγίου Ἄρτου, πλη-
σίον αὐτοῦ, ἀπέναντι τῆς μερίδος τῆς Θεοτόκου καὶ ποιῶν
ἀρχὴν τῆς πρώτης τάξεως λέγει:

Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μι-

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΗΣ Θ. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

41

Εἶτα λαβὼν τρίτην σφραγίδα λέγει:

Μνήσθητι, Δέσποτα φιλόνηρωπε, πάσης Ἐπισκοπῆς Ὁρ-
θοδόξων, τοῦ Ἐπισκόπου (ἢ Ἀρχιεπισκόπου) ἡμῶν (τοῦ δεί-

Καὶ αἶρων μερίδα τίθησιν αὐτὴν ὑποκάτω τοῦ ἁγίου
ἄρτου, Εἶτα μνημονεὺει καὶ ὧν ἔχει ζώνταν κατ' ὄνομα καὶ
οὕτως αἶρων τὰς μερίδας τίθησιν αὐτὰς ὑποκάτω.

Ἐπειτα λαβὼν ἑτέραν σφραγίδα λέγει:

Ἵπὲρ μνήμης καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν μακαριῶν

42

ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΜΕΓΑ

• Καὶ λαβὼν τὴν μοῦσαν συστέλλει τὰς ἐν τῷ δίσκῳ μερί-
δας, ὑποκάτω τοῦ ἁγίου Ἄρτου, ὥστε εἶναι ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ
μὴ ἐκπεσεῖν τι.

* * *

Πῶς εἰσήχθησαν καὶ ποῖα εἶναι ἡ σημασία τῶν μερίδων ποὺ τίθενται κατὰ τὴν πρόθεσιν εἰς τὸ ἅγιον δισκάριον;

- Ὅπως εἶναι γνωστό, μέχρι καὶ τὸν ΙΓ' αἰῶνα κατὰ τὴν ἀκολουθία τῆς προθέσεως ὁ ἱερεὺς ἐξῆγε καὶ ἔθετε στὸ δισκάριο μόνο τὸν ἄμνο. ● Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλὰ χειρόγραφα ὅτι ὁ ἱερεὺς μετὰ τὴν ἐξαγωγή τοῦ ἁμνοῦ, τὴν σταυροειδῆ χάραξί του, τὴν νύξι καὶ τὴν ἐκχυσι τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος στὸ ποτήριο, ἔθετε ἀμέσως τὸν ἀστερίσκο στὸ δισκάριο καὶ ἐκάλυπτε τὰ δῶρα.
- Σὲ κώδικας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται ὕψωσις καὶ ἄλλων προσφορῶν στὴν πρόθεσι, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνην ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξήχθη ὁ ἄμνος, εἰς τιμὴν τοῦ τιμίου σταυροῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν ἀρχαγγέλων, τοῦ Προδρόμου, ὡς καὶ ἄλλων ἁγίων, ἂν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες προσφορὲς ἢ ἂν ὑπῆρχε ἀνάγκη ὑψώσεως καὶ ἄλλων, προφανῶς τόσων ὅσων θὰ προεβλέπετο γιὰ νὰ ἐπαρκέσουν στὴν διανομὴ τοῦ ἀντιδώρου στὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας. ● Μερίδες ὁμοῦ πρὸς τιμὴν τῶν προσώπων αὐτῶν δὲν ἐξήγοντο. ● Τὴν ἰδίαν ἐποχὴ παρουσιάζεται καὶ ἡ μνημόνευσις τῶν ὀνομάτων τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων καὶ ἡ ὑψωσις ὑπὲρ αὐτῶν προσφορῶν, χωρὶς καὶ πάλι ἐξαγωγὴ μερίδων ὑπὲρ αὐτῶν.

● «Διάταξις τῆς θείας λειτουργίας» τοῦ ΙΒ' - ΙΓ' αἰῶνος (κώδιξ Ἐθνικῆς Ἀθηνῶν 662) παρουσιάζει ἀκριβῶς τὴν τάξιν αὐτή. ● Μετὰ δηλαδὴ τὴν ἔνωσι καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κάλυψιν τῶν δώρων λαμβάνει (ὁ ἱερεὺς) τὴν ἑτέραν προσφορὰν καὶ λέγει: Ἐπίδοξαι, Κύριε, τὴν ἑστίαν ταύτην διὰ πρεσβειῶν τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. ● Εἶτα λαμβάνει τὴν τρίτην προσφορὰν καὶ λέγει: Ἐπίδοξαι, Κύριε, τὴν ἑστίαν ταύτην διὰ πρεσβειῶν τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. ● Εἶτα λαμβάνει τὴν τρίτην προσφορὰν καὶ λέγει: Ἐπίδοξαι, Κύριε, τὴν ἑστίαν ταύτην διὰ πρεσβειῶν τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. ● Καὶ εἰς τὴν τετάρτην προσφορὰν μνημονεύει τὸν ἐορταζόμενον ἅγιον, ἐν ἧ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸ ὄνομα

μα του τῆς ἡμέρας ἁγίου λέγει 'καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων. Καὶ μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν (τοῦ δεΐνος), τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων βασιλέων ἡμῶν (τῶν δεΐνα), τοῦ δούλου σου (δεΐνος, ἡγουν τοῦ καθηγουμένου) καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν... καὶ πάντων τῶν προκοιμηθέντων...'. Εἶτα μνημονεὺι ὅσους βούλεται ζῶντας καὶ νεκρούς».

● **Στὴν «Διάταξι τῆς θείας λειτουργίας» τοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου (ΙΔ' αἰῶν)** εὐρίσκομε τὴν παλαιότερα σαφῆ μαρτυρία γιὰ τὸν συνδυασμὸ τοῦ ἀνωτέρω μνημοσύνου μὲ τὴν ἐξαγωγή μερίδων. ● **Οἱ** διαφορὲς πρὸς τὴν σημερινή πρᾶξι εἶναι καταφανεῖς: «Ὁ δὲ ἱερεὺς λαβὼν ἐν ταῖς χερσὶ τὴν δευτέραν προσφορὰν λέγει: 'Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἧς ταῖς πρεσβείαις...'. Καὶ αἶρων μερίδα μετὰ τῆς ἁγίας λόγχης τίθησιν ἐξ ἀριστερῶν τοῦ ἁγίου ἄρτου. 'Ἐν τῇ τρίτῃ προσφορᾷ λέγει: 'Δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ τῶν τιμίων ἐπουρανίων δυνάμεων ἀσωμάτων... καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων ὧν ταῖς ἰκεσίαις...'. Καὶ οὕτως αἶρων τὴν μερίδα τίθησιν αὐτὴν ἐν τῷ αὐτῷ μέρει ἦτοι τῷ ἀριστερῷ, ὑποκάτω δὲ τὰς λοιπὰς ἐφεξῆς τίθησιν. Εἶτα λαμβάνων ἑτέραν προσφορὰν λέγει: "Ἐπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων...'. Εἶτα λέγει ὁ ἱερεὺς ἕκαστον ὄνομα ζῶντων καὶ τούτου αἶρει τὴν μερίδα ἐν τῇ ἐτέρᾳ προσφορᾷ λέγων οὕτως: "Ἐπὲρ μνήμης καὶ ἀφέσεως καὶ τῶν ἁμαρτιῶν τῶν μακαρίων... καὶ αἶρει μερίδα. Ὁ δὲ διάκονος λαβὼν καὶ αὐτὸς προσφορὰν καὶ τὴν ἁγίαν λόγχην λέγει οὕτως: 'Μνήσθητι, Κύριε, τῆς ἐμῆς ἀναξιότητος... καὶ τίθησι τὰς μερίδας ἐν τῷ κάτω μέρει τοῦ ἁγίου ἄρτου, ὡσπερ καὶ ὁ ἱερεὺς».

Κατὰ τὴν ἰδίᾳ περίπτω ἐποχῇ καὶ ὁ Νικολαος Καβασιλας ὁμιλεῖ γιὰ τὴν «προσαγωγήν» ἐκτὸς τοῦ πρώτου προσφόρου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξάγεται ὁ ἄμνος, καὶ ἄλλων ἄρτων «εἰς δόξαν τῆς Παναγίας τοῦ Θεοῦ Μητρός» εἰς πρεσβείαν τοῦδε τοῦ ἁγίου ἢ τοῦδε: εἰς ἁμαρτιῶν ψυχῶν ἄφεσιν ἢ ζῶντων ἢ τεθνεώτων» καὶ τὴν ἐξαγωγή καὶ προσφορὰ «μέρους ἑκάστου» ('Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, κεφ. 10).

● Σὲ μεταγενεστέρους ἀπὸ τὴν Διάταξι τοῦ Φιλοθέου χρόνους ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ θέσις τῶν μερίδων ἔλαβαν τὴν σημερινή των μορφή καὶ δεξιὰ τοῦ ἄμνου τίθεται ἡ μερίς τῆς Θεοτόκου, ἀριστερὰ οἱ ἑννέα μερίδες τῶν ἁγίων, τὰ «τάγματα», καὶ κάτω οἱ μερίδες τῶν ζῶντων καὶ τῶν τεθνεώτων. **Ἡ Οὐμεῶν Θεσσαλονίκης (†1429)** καὶ λειτουργικὰ χειρόγραφα τῆς ἰδίας ἐποχῆς μαρτυροῦν μὲ μικρὲς παραλλαγές τὴν σύγχρονό μας πρᾶξι. **Ἡ Οὐμεῶν** εἶναι ὁ πρῶτος ποῦ μᾶ

δίδει καὶ τὸ νόημα τῆς πράξεως αὐτῆς. **Οἱ μερίδες τίθενται ἀντὶ τῶν ἁγίων καὶ εἰς τιμὴν αὐτῶν καὶ ἁγιασμόν,** δὲν μεταβάλλονται δὲ εἰς Σῶμα Χριστοῦ, οὔτε βεβαίως καὶ εἰς σῶμα τῶν ἁγίων, πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων ἔχουν ἐξαχθῆ. **Παραθέτω ἓνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν «Διάλογό» του:**

+ «Κατανοεῖς, ὡς ἀντὶ τῶν ἁγίων εἰσὶν αἱ μερίδες καὶ εἰς μνήμην αὐτῶν καὶ τιμὴν καὶ δι' αὐτῶν εἰς σωτηρίαν ἡμῶν προσφερόμεναι; Μετέχουσι γάρ καὶ οὗτοι τῷ μυστηρίῳ τῷ φρικτῷ τούτῳ ὡς συνηγωνισμένοι Χριστῷ, δόξης καὶ ἀναβάσεως μείζονος τῇ κοινωνίᾳ τῆς σωτηριώδους θυσίας, καὶ ἡμᾶς αὐτῷ καταλλάσσουσι καὶ συνάπτουσι· καὶ μᾶλλον ὅσφ τούτων μεμνήμεθα. Πλὴν οὐ μεταβάλλονται αἱ μερίδες ἢ εἰς σῶμα δεσποτικὸν ἢ εἰς τὰ σώματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ μόνα δῶρά εἰσι καὶ προσφοραὶ καὶ θυσίαι δι' ἄρτου κατὰ μίμησιν τοῦ Δεσπότη καὶ ἐπ' ὄνόματι τούτων αὐτῷ προσφερόμεναι καὶ τῇ ἱερουργίᾳ τῶν μυστηρίων τῇ ἐνώσει τε καὶ κοινωνίᾳ ἁγιαζόμεναι καὶ εἰς ἐκείνους ὑπὲρ ὧν εἰσὶ τὸν ἁγιασμόν παραπέμπουσαι καὶ διὰ τῶν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰς ἡμᾶς ὡσπερ δὴ καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τοῦτο γίνεται. . . Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀμέσως ἁγιάζονται παρὰ τοῦ Θεοῦ, δεχόμενοι δὲ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν δι' αὐτῶν ἡμᾶς ἁγιάζουσιν. . . Εἰ γὰρ καὶ ἀύλως καὶ νοερῶς μετέχουσι τῆς τοῦ Χριστοῦ κοινωνίας ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ ἱερουργίας, ἣν ὑπὲρ τοῦ κόσμου παρέδωκε γίνεσθαι, μεγίστης μετέχουσι τῆς δόξης, ὡς συμπονήσαντες καὶ συνδοξαζόμενοι» (κεφ. 94). **Καὶ στὴν «Ἑρμηνείᾳ» του σημειώνει:** «Ἔστι τοίνυν λόγος παρὰ πατέρων εἰς ἡμᾶς ἤκων, ὡς αἱ προσαγόμεναι μερίδες πολλὴν ποιοῦσι τὴν λυσιτέλειαν, ἀντὶ γὰρ τῶν προσώπων εἰσὶν ὑπὲρ ὧν προσάγονται καὶ θυσία ἐστὶν ὑπὲρ αὐτῶν προσφερομένη Θεῷ, καθὰ καὶ ὁ ἱερεὺς οὕτως ἐν τῷ προσάγειν φησὶ: 'Πρόσδεξαι, Κύριε, τὴν θυσίαν ταύτην'. Εἰσὶ τοίνυν αἱ μὲν ὑπὲρ τῶν ἁγίων προσαγόμεναι εἰς δόξαν αὐτῶν καὶ τιμὴν καὶ ἀνάβασιν τῆς ἀξίας καὶ τοῦ θεοῦ φωτισμοῦ παραδοχὴν μείζονα» (κεφ. 102).

● Ὁ σκοπὸς τῆς προσφορᾶς τῶν μερίδων ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων εἶναι ἀνάλογος. Καὶ αἱ μερίδες αὐταὶ προσφέρονται ἀντὶ τῶν προσώπων, «ὑπὲρ τῶν πιστῶν, κεκοιμημένων μὲν εἰς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν καὶ θείας χάριτος ἔνωσιν· ζώντων δέ, εἰ μετανοίᾳ μόνον τὴν ζωὴν ἐξοικονομοῖεν, εἰς δεινῶν ἀπαλλαγὴν, εἰς ἁμαρτημάτων ἄφεσιν, εἰς ζωῆς αἰωνίου ἐλπίδα» (Ἑρμηνεία, 102), ἢ «ὡς ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ταπεινῶν προσενεχθείσας τῶν ἰλασμοῦ καὶ μεσιτείας δεομένων καὶ τὸ μέγα ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἀπεκδεχομένων» (Διάλογος, κεφ. 94).

● Τὸ δὲ ὄλο πνευματικὸν νόημα ποῦ ἐγκλείει ἡ θαυμαστὴ αὐτὴ ἐξεικόνισις τοῦ δισκαρίου τῆς θείας λειτουργίας μας ἐκφράζει κατὰ ἀριστοτεχνικὸ τρόπο ὁ ἴδιος πάλι ὁ Συμεών:

+ «Ἰδόμεν δὲ πῶς καὶ διὰ τούτου τοῦ θεοῦ τύπου καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἱερᾶς προσκομιδῆς τὸν Ἰησοῦν αὐτὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ μίαν πᾶσαν ὀρώμεν, μέσον αὐτὸν τὸ ἀληθινὸν φῶς, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον κεκτημένην καὶ φωτιζομένην ὑπ' αὐτοῦ καὶ συνεχομένην. Αὐτὸς μὲν γὰρ διὰ τοῦ ἄρτου μέσον ἐστίν, ἡ μήτηρ δὲ διὰ τῆς μερίδος ἐκ δεξιῶν, ἅγιοι δὲ καὶ ἄγγελοι ἐξ ἀριστερῶν, ὑποκάτω δὲ ἅπαν τῶν αὐτῶ πιστευσάντων τὸ εὐσεβὲς ἄθροισμα. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ μέγα μυστήριον· Θεὸς ἐν ἀνθρώποις καὶ Θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν, θεουμένων ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντως Θεοῦ σαρκωθέντος ὑπὲρ αὐτῶν. Καὶ τοῦτο ἡ μέλλουσα βασιλεία καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸ πολίτευμα· Θεὸς μεθ' ἡμῶν ὀρώμενός τε καὶ μεταλαβανόμενος.» (Διάλογος, κεφ. 94).

● Αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ τῶν μερίδων μετὰ τὸ τίμιον Σῶμα καὶ μάλιστα ἡ ἔνωσις μετὰ τὸ θεῖον Αἷμα ἐνώνει μετὰ τὸν Χριστὸ καὶ ἀγιάζει τὸ ὄλον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς πιστοὺς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων προσφέρεται ἡ μυστικὴ θυσία. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράσις ποῦ συνοδεύει ἐκ παραδόσεως τὴν μεταφορὰ τῶν μερίδων

στὸ ποτήριον: «Ἀπόπλυνον, Κύριε, τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἐνθάδε μνημονευθέντων δούλων σου τῷ αἵματι σου τῷ τιμίῳ.»

+ Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς θεολογεῖ καὶ ὁ Συμεών στὴν «Ἑρμηνεία» του: «Ἡ μερίς γὰρ ἡ ὑπὲρ τίνος προσαχθεῖσα, ἐγγὺς τοῦ θεοῦ ἄρτου κειμένη ἐν τῷ ἐκείνῳ ἱερουργηθῆναι καὶ Σῶμα γενέσθαι Χριστοῦ εὐθὺς ἁγιασμοῦ καὶ αὐτὴ μετέχει· εἰσκομισθεῖσα δὲ καὶ τῷ ποτηρίῳ ἐνοῦται τῷ αἵματι· διὸ καὶ τῇ ψυχῇ ὑπὲρ οὗ προσήχθη παραπέμπει τὴν χάριν. Γίνεται οὖν κοινωνία νοητῆ· καὶ εἰ μὲν τῶν εὐλαβείας μεταποιουμένων ἐστὶν ἢ τῶν ἡμαρτηκῶτων μὲν μετανενοηκῶτων δέ, ἀοράτως, ὡς ἔφημεν, τῇ ψυχῇ τὴν κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος ὁ ἄνθρωπος δέχεται. Πολλάκις δέ γε καὶ σωματικὴν εὐρίσκει, ὡς ἐμάθομεν, τὴν ὠφέλειαν. Εἰ δὲ τις τὴν ἁμαρτίαν διενεργῶν εἴη καὶ ταύτης μηδὲν ἀφιστάμενος, ἀνεπιτηδεῖως ἔχων πρὸς τὴν κοινωνίαν, εἰς κατάκριμα ἑαυτῷ ἔσται καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ θυσία.» (κεφ. 103).

● Αὐτὰ γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν σημασία τῶν μερίδων.

+ Συνοψίζουμε τὰ ὄσα γράψαμε: Οἱ μερίδες τῆς προθέσεως ἐξάγονται καὶ προσφέρονται πρὸς τιμὴν μὲν τῶν ἁγίων, πρὸς ἰλασμόν δὲ τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων. Μὲ τὴν ὄλην τελεσιουργία ἀγιάζονται καὶ μεταβιβάζουν τὸν ἁγιασμό σ' ὄλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία καὶ τυπικῶς εἰκονίζου.

* * *

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΣ ΑΠΟΡΙΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1976

242

Εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῆς προσκομιδῆς κατὰ τὴν Κυριακὴν λέγεται: «Ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεῖς... καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν...» ἢ μόνον «Ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν...»;

110

- Ἡ ἀπόλυσις στὴν ἀκολουθία τῆς προσκομιδῆς εἶναι νεώτατο στοιχεῖο, πού, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἀπαντᾷ σὲ χειρόγραφα παλαιότερα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. ● Ἡ προσκομιδὴ μέχρι τότε φαίνεται, ὅτι ἐτελείωνε μὲ τὴν εὐχὴ τῆς προθέσεως.
- Ἡ πρώτη ἔνδειξις γιὰ τὴν προσθήκη τῆς ἀπολύσεως δίδεται ἀπὸ τὴν Διάταξι τοῦ Φιλοθέου (ΙΔ' αἰών), πού μετὰ τὴν εὐχὴ προσθέτει: «καὶ μετὰ τοῦτο θυμιάσας αὐτὸς ὁ ἱερεὺς τὴν πρόθεσιν ποιεῖ καὶ ἀπόλυσιν αὐτόθι» (κώδιξ Παντελεήμονος 6277-770). ● Ὁ τύπος τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύσεως προσδιορίζεται σὲ πολὺ νεώτερα σχετικῶς χειρόγραφα, ἀπὸ τοῦ ΙΣ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. ● Τὴν παραθέτομε κατὰ τοὺς κώδικας Ἑθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν 766, 751, 770, 771, 773 καὶ 765: «Καὶ ἡ ἀπόλυσις αὕτη: Καὶ εἰ μὲν ἐστὶ Κυριακὴ, λέγει: "Ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν Χριστὸς ὁ ἀληθινός". Εἰ δὲ ἄλλη ἡμέρα οὕτως: "Χριστὸς ὁ ἀληθινός Θεὸς ἡμῶν". ● Τὴν ἰδίᾳ μορφή διατηρεῖ καὶ σ' ὅλα, καθ' ὅσον γνωρίζω, τὰ χειρόγραφα καὶ στὶς παλαιές, ἀλλὰ καὶ στὶς νεώτερες ἐκδόσεις τῶν Ἱερατικῶν καὶ Εὐχολογίων.

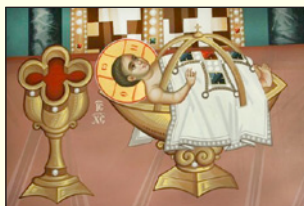
- Ὑπὸ τὴν μορφή «Ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεῖς καὶ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεῖς διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν...» γιὰ τὶς καθημερινές καὶ μὲ τὴν προσθήκη «καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν...» γιὰ τὶς Κυριακές παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά, ἀπὸ ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, στὶς ἐκδόσεις Μ. Σαλιβέρου, ἐπιμελεία Ν. Παπαδοπούλου. ● Στὸ Εὐχολόγιον τίθεται σὲ ὑποσημείωσι, ἐνῶ στὸ κείμενο διατηρεῖται τὸ παραδεδομένο «Χριστὸς ὁ ἀληθινός...» (Ἀθῆναι 1927), σελ. 31, ὑποσ. 1: «Συνήθως οὕτως: Ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεῖς καὶ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεῖς διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν (εἰ δὲ ἐστὶ Κυριακὴ λέγεται καὶ τό· ὁ

111

ἀληθινός...» (Ἀθῆναι 1927), σελ. 31, ὑποσ. 1: «Συνήθως οὕτως· Ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεὶς καὶ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεὶς διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν (εἰ δὲ ἐστὶ Κυριακὴ λέγεται καὶ τὸ ὀ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν) Χριστὸς ὁ ἀληθινός»).[●] Στὸ Ἱερατικὸν υἰοθετεῖται πλήρως καὶ εἰσάγεται στὸ κείμενο τῆς ἀπολύσεως (Ἡ θ. λειτουργία... Γ. Καρυοφύλη - Ν. Παπαδοπούλου, σελ. 33: «Ὁ (ἐν) σπηλαίῳ γεννηθεὶς... (εἰ δὲ ἐστὶ Κυριακὴ λέγει· καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν) Χριστὸς...»).

[●] Ἡ ἀνωτέρω ἀπόλυσις ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀπολύσεως τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων.[●] Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ νεώτερος συμβολισμὸς τῆς προσκομιδῆς τὴν συνδέει πρὸς τὴν γέννησι τοῦ Χριστοῦ.[●] Σ' αὐτὸν ὀφείλονται ἡ εἰσαγωγὴ τῆς φράσεως «Καὶ ἐλθὼν ὁ ἀστὴρ ἔστη ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον», ποὺ συνοδεύει τὴν ἐπίθεσι τοῦ ἀστερίσκου, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς γεννήσεως, ποὺ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους τοποθετεῖται ἢ ζωγραφεῖται στὴν κόγχη τῆς προσκομιδῆς.[●] Ὁ συμβολισμὸς αὐτὸς εἶναι μεταγενέστερος καὶ ἐντελῶς δευτερεύων.[●] Ἐφ' ὅσον δὲ καὶ οἱ δόκιμες ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων μένουں πιστὲς στὴν παλαιὰ ὀρθὴ μορφή τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύσεως («Χριστὸς ὁ ἀληθινός...» ἢ «Ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν Χριστὸς...» γιὰ τίς Κυριακές), δὲν θά πρέπη νὰ ἀπομακρυνώμεθα ἀπὸ αὐτὴν.

* * *

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΣ ΑΠΟΡΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ΑΘΗΝΑΙ 1967

41

Λέγεται ότι ἡ σφραγίς πού βάζομε στά πρόσφορα ἔχει τυπώσει τρεῖς ἀμνοίς, ἐπειδή τήν Μεγάλη Τεσσαρακοστή χρειάζονται τρεῖς, ἕνας διὰ τήν Κυριακή πού γίνεται ἡ λειτουργία καί οἱ ἄλλοι δύο διὰ τὰς Προηγιασμένους πού γίνονται κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐβδομάδος. Εἶναι ὀρθή ἡ ἐρμηνεία αὐτή;

81 ● Στὴν σφραγιδα πού ἐκτυπώνεται ἐπάνω στά πρόσφορα ὑπάρχουν συνήθως τρεῖς ἀμνοί, δηλαδή τρία τετράγωνα μὲ σταυρό, στὶς τέσσαρες γωνίες τῶν ὁποίων ἀναγράφεται τὸ ΙΣ-ΧΣ-ΝΙ-ΚΑ.

● Λέμε «συνήθως» γιατί ἐκτός ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τύπου τὴν σφραγιδα χρησιμοποιεῖται καί ἄλλη μὲ ἕνα μόνο ἀμνὸ χωρὶς τίς μερίδες τῆς Θεοτόκου καί τῶν ἐννέα ταγματάων.

● Νομίζω πὼς ἡ μόνη ὀρθὴ ἐρμηνεία, πού μπορεῖ νὰ δοθῇ στὴν ἀπορία γιατί εἰκονίζονται τρεῖς ἀμνοί, εἶναι ἡ πρακτικὴ ἀνάγκη, πού ἐνδεχομένως θὰ παρουσιασθῇ. ● Ἡ δηλαδή ὁ μεσαῖος ἀμνὸς νὰ εἶναι γιὰ κάποιον λόγο ἀκατάλληλος γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ στὴν θεία λειτουργία, ἂν εἶναι δηλαδή σβυσμένη ἡ σφραγίς του ἢ ἂν ἔχη κάποιον ἐξόγκωμα ἢ ἂν ἔχη δημιουργηθῇ κάποια ἐσωτερικὴ φυσαλλίς κατὰ τὸ ψήσιμο τοῦ ἄρτου, ἢ καί ἂν ἀπὸ μία ἀδεξία ἐνέργεια τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἀποκοπὴ καί ἐξαγωγή του καταστραφῇ. ● Πρόκειται δηλαδή γιὰ τρεῖς ἀμνοίς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μπορεῖ

82 ὁ ἱερεὺς νὰ ἐκλέξῃ τὸν καταλληλότερο, ἢ νὰ ἔχη τοὺς δύο γιὰ ἐφεδρικούς σὲ περίπτωσι πού αὐτὸς πού ἐξήχθη ἀποδειχθῇ ἀκατάλληλος γιὰ τὴν θεία λειτουργία. ● Ἡ προτεινομένη ἐρμηνεία πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ, γιατί οἱ ἀμνοί πού προορίζονται γιὰ τίς λειτουργίες τῶν Προηγιασμένων ἐξάγονται ἀπαραιτήτως ἀπὸ διαφορετικὲς προσφορές. ● Οὐδέποτε ἀπὸ τὸν ἴδιο ἄρτο ἐξάγονται περισσότεροι τοῦ ἐνὸς ἀμνοί.

* * *

